

Az eötvösi mű áldozatos munkásának dokumentumai

Gáspár János (1816–1892) a reformkor szülötte volt, és e kor szelleméhez méltón később olyan „tanférfiú” lett, aki alkotó részesévé vált a nagy műnek, a báró Eötvös József kezdeményezte és irányította magyar népiskolai program megvalósításának, munkása a hazai közoktatás megteremtésének. A XIX. század példa-embereinek egyike ő, mert azt végezte el, amit elhivatottsága és kötelességtudata diktált, és – ha kellett – áldozatot is hozott a nemzet művelődésének ügyéért. Az ő életének és munkásságának dokumentumait kutatta föl, válogatta ki és tette közzé időben távoli leszármazottja, Aknay Tibor.

A torockószentgyörgyi református pap családjában született Gáspár János szegény szolgadiákként tanult a nagyenyedi Református Kollégiumban, ahol éppen-séggel a későbbi híres író, Kemény Zsigmond szolgája lett. Így került a Kemény-család csombordi kúriájába, ahol valósággal rávetette magát a könyvtárra, és ahol találkozhatott a kor erdélyi világának olyan neves személyiségeivel, mint báró Wesselényi Miklós, Szász Károly műfordító vagy Zeyk József publicista. A kollégiumban önképzőkört alapított, ahol többek között Széchenyi Hiteljét tanulmányozták; írásokat küldött a Regélőnek, a Honművésznek, az Erdélyi Híradónak és a Nemzeti Társalkodónak. A Zeyk család jóvoltából két évig Berlinben, a kor nagy német pedagógusánál, Adolf Friedrich Wilhelm Diesterwegnél tanulhatott, az ő közvetítésével ismerkedett meg a rá legnagyobb hatással levő Pestalozzi nevelési elveivel. Ami szempontunkból különösen érdekes, társaival megalakította a Berlini Magyarok Emlékkönyve nevű egyesületet és ennek kis könyvtárát. Az egyesület első elnöke és a „könyvtár őre” is ő lett. 1844-ben tért haza Berlinből, és nyomban munkához látott: Füzérkéek címmel tájszógyűjteményt állított össze, inspirációjára alakult meg a Kolozsvári Nevelői Kör, amelynek egyik célja a korszerű tankönyvek és tanári kézikönyvek megalkotása volt. Maga Gáspár János is – Kovács Antallal társzerzőként – írt ilyet, majd összeállította a több kiadást megért Csemegék című olvasókönyvet, az első olyan hazai népiskolai tankönyvet, amelyben hangsúlyos szerepet kapott a magyar népköltészet. Publikált a Természetbarát című lapban, Finály Henrikkel elkészítette az első iskolai latin szótárt, 1858-ban ő lett a nagyenyedi tanítóképző első igazgatója. Szervezeti javaslatot dolgozott ki az erdélyi református közép- és főiskolák számára, Eötvös József kérésére elvállalta Alsó-Fehér és Küküllő vármegyék tanfelügyelői tisztségét, később az Országos Tanítóegyesület társelnökévé választották. Munkája mellett sokat utazott, Pesten megismerkedett Bajza Józseffel, Toldy Ferencsel, Vörösmartyval, Nagyszalontán az Arany-család vendége volt. Fél évszázados pedagógiai jubileumának ünnepsége után hat évvel hunyt el. Gáspár János alakja példa arra, hogy az európai műveltség, a széles látókör miként párosul a lelkes hazafisággal, az apró feladatok vállalása a nagy ügyek szolgálatával, a sokirányú szakértelem a

közjóért áldozatra is képes hivatástudattal. Nagyszerű eszmék és a gyakorlatias aprómunka összhangja valósult meg életművében – egyebek között ennek példáját, szellemi hagyatékát dokumentálja Aknay Tibor összeállítása.

A kötet bevezetéseként az összeállító röviden áttekinti Gáspár János életét és munkásságát, kiemelve meghatározó állomásait és rámutatva a munkáját irányító eszmék jelentőségére. (Ez az írása voltaképpen a boldog emlékü Eseménynaptár 1991. évi 4. számában megjelent cikkének bővített változata.) Ezután sorakoznak a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium Dokumentációs Könyvtárból, a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárból, az Országos Széchényi Könyvtárból, a korabeli lapokból és folyóiratokból fölgyűjtött, illetve a szerkesztő saját archívumából származó dokumentumok, valamint Gyulai Pál és Tompa Mihály publikált levelezéséből átemelt textusok. Aknay Tibor négy fejezetet alakított ki a fontos Gáspár-iratok közreadásához. Az első rész a *Levelezés*, itt mintegy ötven misszilis olvasható az 1840 és 1887 közötti, Gáspár számára aktív évtizedekből, és amelyeknek föladója vagy címzettje a nagyenyedi pedagógus. Levelező partnerei között olyan személyiségeket találunk, mint a „magyar irodalomtörténet-írás atyját”, Toldy Ferencet; a híres pedagógust, Tavassy Lajost; a neves irodalomtudóst, költőt és kritikust, Gyulai Pált; a hanvai költőt, Tompa Mihályt; Arany János családjának tagjait; a néprajzi gyűjtőt, Kriza Jánost; a festőművész Barabás Miklóst vagy Vachott Sándornét, a költőnőt. A levelek egyikében találunk beszámolót a berlini magyar könyvtár állományáról. Eszerint a megalakulás után röviddel a bibliotékában 219 vásárolt és 132 ajándékozott kötet volt. Gáspár felsorolja, mely nevezetes könyvek voltak a birtokukban: a kor szépirodalmából Bajza József, Fáy András, Garay János, Vajda Péter, Berzsenyi, Kölcsey, Kazinczy, Vörösmarty és Szász Károly munkái, azután természettudományi művek, statisztikai kiadványok, vegytani és gazdaságtani szakkönyvek, szótárak, atlaszok és Magyarország térképe. A levelezés egésze is bizonyítja, milyen sokágú és sokrétű munkát végzett Gáspár János a XIX. század második felében a hazai általános közoktatás megteremtéséért, a nemzeti műveltség gyarapításáért. A második rész a *Visszaemlékezés életpályámra* című, 1880-ban írott vallomása, amelyben igen szerényen és tárgyilagos hangon idézi föl küzdelmes ifjúságát, eszméinek, pedagógiai nézeteinek kialakulását vagy éppenséggel úti emlékeit. A következő, a *Beszédek, tanulmányok* című fejezetben négy munkája olvasható, ezekben a pedagógiai fölfogására legnagyobb hatással levő Pestalozzit méltatja, illetve az Alsó-Fehér megyei Tanítóegyesületnek számol be. Az utóbbiak egyikében, egy 1883. évi előadásában fogalmazza meg, hogy azt tartja az iskolai nevelés céljának, miszerint „drága hazánknak törvénytisztelő s a szerényebb hivatáskört is híven betöltő derék honfiakat és honleányokat, egyházunknak vallásos és keresztyén szeretetben és áldozati készségben soha ki nem fogyó, s a társadalomnak emberbecsülő és munkabíró hasznos polgárokat neveljünk és a gyakorlati életre immár nélkülözhetetlen ismereteket elsajátíttassuk.” Végül a *Szemelvények az olvasókönyvekből* cím alatt hat, általa írt olvasmány szövege kapott helyet. Ezek között van nagyszalontai folklórgyűjtés és néhány olyan honismereti tárgyú olvasmány, amely Magyarország természeti szépségeit, így a székelyföldi Szent Anna-tavat vagy a Tatra hegységet mutatja be a gyerekeknek. A Csemegék című olvasókönyv első, 1847. évi kiadásában foglalta össze Gáspár János a maga – a korszakban igen korszerű – didaktikai elveit, ekképpen: „csak az ragadhatja meg a gyermek kedélyét, csak azt éldelheti szelleme, mi úgy tartalomra, mint alakra nézve saját kedélyes

világából van merítve, szemléltetőleg derülten eléadva, mi magában is érdeklél bír, s a megtanulásra és olykori ráemlékezésre méltó, végtére ami a felnőttnek is kedves olvasmány...”

Aknay Tibor kötete hiteles és az eredeti helyesírással közölt szövegek által egészen közeli képet ad az Eötvös József vezetésével megvalósuló népiskolai program egyik jeles munkálójának alakjáról, szellemi portréjáról, nevelési elveiről, miközben példázza azt is, hogy az igényes nevelés és oktatás, a könyvtár és olvasás az alapja a korszerű és értéktudatos műveltségnek. Főképp iskolai könyvtárosok figyelmére érdemes kiadvány.

(Gáspár János, 1816–1892. Dokumentumok. [Összeállította és a bevezetést írta Aknay Tibor.] OPKM, Bp., 2003. /A magyar neveléstörténet forrásai, XIX/. 210 p. ; 24 cm.)

Mezey László Miklós

A MAGYAR NEVELÉSTÖRTÉNET
FORRÁSAI
XIX.

Gáspár János
1816–1892

Dokumentumok

Összeállította:

Aknay Tibor

ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM
BUDAPEST

